УДК 37(477)(092):37.016:821.161.2
DOI: 10.31499/2307-4906.3.2019.190299

МОДЕЛЬ ГЕРОЇЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВО-МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ Г. ВАЩЕНКА

Йовенко Лариса, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0000-0003-1035-071X
E-mail: yovenko310@ukr.net

У статті розглянуто чесноти героїчної особистості у науково-творчій спадщині Григорія Ващенка. Використовуючи метод аналізу, висвітлено складові традиційного християнського ідеалу людини. Виокремлено періоди розвитку ідеального героя та виділено риси ідеалу людини на різних етапах розвитку вітчизняного словесного мистецтва у дослідженнях етнопсихолога. Вивчено та узагальнено методику виховання громадянина і патріота рідної землі, зміст формування рис волі і характеру героїчної особистості у доробку вченого.
Ключові слова: *виховний ідеал, героїчна особистість, ідеальний герой, національні цінності, патріотизм, релігійність, мужність, героїзм.*

MODEL OF THE HEROIC PERSONALITY IN THE SCIENTIFIC AND METHODICAL HERITAGE OF H. VASHCHENKO

Yovenko Larysa, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian Literature, Ukrainian Studies and Methods of its Teaching, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
ORCID: 0000-0003-1035-071X
E-mail: yovenko310@ukr.net

The features of the heroic personality in the scientific and creative heritage of Hrihorii Vashchenko are considered in the article. Using the method of analysis, the components of the traditional Christian Ukrainian ideal of the person, which the famous ethno-psychologist considered the purpose of the educational process, which solves the basic tasks of the system of education and upbringing, determine the content and methodology of teaching. Six historical periods of development of the ideal hero in literary works are distinguished in the work of the scientist (from ancient times until 1917 the heroic personality of the passionate type, which reflects the national character of the Ukrainian people, deliberately and systematically destroyed during the years of the formation of the Soviet state, stands before the reader; 1917–1929, marked by the extermination of nationally-conscious personalities in Ukrainian history, the writers' works reflected the false hopes of national independence; the creativity of the artists of 1929–1933 was singing new heroes who were deprived of national features, but instead were active participants in social construction, the ruining of the village, fighters for "high Bolshevik ideas", leaders of the new, Soviet power).
The article studies and generalizes the method of education of the citizen and the patriot of the native

land in the works of H. Vashchenko, which involves decrystallization of such traits of will and character as religiosity, love for the Motherland, healthy patriotism, courage and heroism. Forms (spontaneous, unconscious and conscious) and signs of patriotism (awareness of the person of his vocation and active activity in the name of his native people, his culture, well-being, honor and freedom of the Motherland, heroism, sacrificial love for the Motherland) by H. Vashchenko.
Keywords: *educational ideal, heroic personality, ideal hero, national values, patriotism, religiosity, courage, heroism.*

Перед сучасною українською освітянською спільнотою постає необхідність у створенні науково-теоретичної основи для формування особистості XXI століття з розвинутими патріотичними чеснотами, здійсненні поглибленого наукового аналізу поняття «героїчна особистість» на різних етапах історії, що знайшло втілення в педагогічній та літературній спадщині, мистецтві та законодавчих джерелах. Зокрема, у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді наголошено на важливості пропагування найкращих здобутків національної культурної спадщини, героїчного минулого і сучасного української нації [5].

Образ героя в українській літературі має вагомий педагогічний потенціал у вихованні довершеної особистості. Проблемою сьогодення є також занепад якісної літературної освіти як змістовного джерела виховання духовно-моральних цінностей, героїчних рис, творення інтелектуальної еліти нації.

Розгляд давніх писемних пам’яток, літературних творів, педагогічних праць засвідчив, що засади формування ідеального героя визначено ще за часів Київської Русі. Це відображено у творах усної народної творчості, літописних джерелах, педагогічних теоріях і літературній спадщині XVI–XVI століть, художніх творах XIX – початку XX століть тощо. Було встановлено, що в наш час популяризується образ героя-сучасника – захисника суверенітету України (героя Небесної сотні, воїна ООС, «кіборга»).

Дослідженню та розробці філософських засад та змістової наповненості виховного ідеалу українців присвятили свої праці вітчизняні педагоги: Г. Ващенко (проаналізував розвиток виховного ідеалу героя в процесі історичного аналізу творів української); В. Сухомлинський (приділив значну увагу вихованню молоді на прикладах життя та подвигах героїв).

Ідеї вітчизняних педагогів XX століття щодо формування досконалої особистості знайшли продовження в сучасній педагогічній думці. У працях українських науковців розкрито окремі аспекти дослідження образу героя. Зокрема, здійснено теоретичний аналіз формування особистості засобами української літератури (Л. Базиль, І. Вавілова, М. Вовк, О. Вовк, Д. Дроздовський, Г. Клочек, Л. Маляр, Л. Пархета, А. Сафонова, Г. Ткаченко та ін.) та міждисциплінарних досліджень (Л. Скуратівський, Б. Степанишин, Г. Токмань та ін.).

Мета статті – вивчення моделі героїчної особистості у науково-методичній спадщині Г. Ващенка.

Будь-яка форма ідеалу українського виховання втілює, першою чергою, мрію (надію, сподівання) про єдність і братерство людей і вимогу безумовної людяності (альтруїзм, гуманізм) у відносинах між ними. Частіше за все він розглядався не тільки як заперечення недосконалості дійсності, але і як її духовне подолання. Найвищою

ціллю, до якої прагне особистість, певна соціальна група, клас або суспільство є ідеальний образ. Суспільний ідеал – це образ досконалого суспільства, в якому виражені устремління певної соціальної групи, її уявлення про найвищу справедливість і найкращий суспільний устрій.

Подальшого узагальнення, поглиблення та розвитку український виховний ідеал людини знайшов у науковому доробку відомого педагога Г. Ващенка, який вважав виховний ідеал метою виховного процесу, що розв'язує основні завдання системи освіти і виховання, визначає зміст і методику навчання [2, с. 11]. Виходячи з того, що специфіка виховного ідеалу народу обумовлена його державним устроєм, світоглядом, релігією, мораллю, національними особливостями, зміни в яких призводять до трансформації виховної системи (виховного ідеалу тощо), учений у власних дослідженнях висвітлив боротьбу матеріалістично-комуністичного й ідеалістично-християнського ідеалу людини, окреслив шляхи виховання довершеної особистості, з високим рівнем патріотизму, національної свідомості і гідності.

Різкій критиці Г. Ващенко піддав більшовицький виховний ідеал, який розглядав «як витвір комуністичної партії СССР, що має мало спільного з загальноєвропейським виховним ідеалом» [2, с. 13]. Радянській моделі особистості етнопсихолог протиставляє український християнський виховний ідеал, який обґрунтовує, апелюючи до першооснов християнства та євангельського ідеалу людини. Згідно з висновками вченого, євангельський ідеал має сталий характер, є загальнолюдським за своєю суттю і покладений в основу педагогічних ідей різних європейських народів. Здійснюючи загальний огляд розвитку поглядів про ідеал людини як мету виховання, вчений констатує, що, незважаючи на певні привнесення і доповнення, які збагачували вчення про ідеал різні історичні періоди, наявна одна стрижнева лінія, яка витримала перевірку часом – християнська мораль як основна засада європейської цивілізації.

Керуючись тезою, що традиційний ідеал людини повною мірою відбився у народній творчості та у творах кращих письменників, учений простежує його трансформації у процесі історичного аналізу словесного мистецтва. Періоди розвитку українського ідеального героя, за Г. Ващенком, подано у таблиці 1.

У доробку вченого можна виокремити шість історичних періодів розвитку ідеального героя в літературних творах. Від найдавніших часів і до 1917 р. перед читачем постає героїчна особистість пасіонарного типу, що віддзеркалює націоментальні риси українського народу, яка в роки становлення радянської держави свідомо і планомірно знищувалася. У період 1917–1929 рр., що позначився в українській історії винищенням національно-свідомих особистостей, твори письменників відобразили обмануті сподівання національної незалежності. Творчість митців 1929–1933 рр. оспівувала нових героїв, які були позбавлені національних рис, натомість були активними учасниками соцбудівництва, розкуркулення села, борцями за «високі» більшовицькі ідеї, очільниками нової, радянської влади.

Отже, на основі аналізу творчого доробку Г. Ващенка можемо стверджувати, що основні риси українського ідеалу людини сформувалися за княжих часів, серед яких статичними є любов до Батьківщини та працелюбність. Різні історичні періоди вносили свої корективи до ідеалу українця, що відображено у спадщині представників українського красного письменства.

Таблиця 1

Періоди розвитку українського ідеального героя

Історичний період	Джерела	Риси ідеалу людини
Український національний ідеал перед хрещенням Руси-України	Нотатки чужеземних мандрівників.	Духовний аристократизм, довершений володар, великий воїн-романтик, войовничість, хоробрість, гідність, вояцька честь.
Ідеал людини у творах письменників княжих часів	Євангеліє, «Повчання Володимира Мономаха», поучення Теодосія Печерського «Про покаяння», «Проти користолюбства», билини, «Слово о полку Ігоревім».	Глибока релігійність, любов до ближнього, правдивість, смиренність, пошана до старших і батьків, любов до Батьківщини, хоробрість, любов до праці.
Ідеал людини в українській народній пісні	Колядки про народження Христа, псалми, думи та історичні пісні, колискові пісні, стрілецькі пісні, ліричні пісні.	Високі душевні чесноти, глибока релігійність, заперечення гедонізму, щирий патріотизм, любов до Батьківщини, пошана до батьків і старших, вірність, культ дружби і побратимства, культ родини, любов до праці, антеїзм, духовний аристократизм, вірність традиціям, прагнення до знань, статева стриманість, відчуття власної гідності.
Ідеал людини у творах українських письменників нового часу	Твори П. Могили, Г. Сковороди («Благодарний Еродій», «Азбука світу»), І. Котляревського («Наталка Полтавка»), Г. Квітки-Основ'яненка («Маруся»), Т. Шевченка («Кобзар»), М. Гоголь («Тарас Бульба»), К. Ушинського.	Глибока релігійність та відданість християнській вірі, освіченість, високі моральні чесноти, жертовність, любов до Батьківщини, прагнення до волі і готовність до її виборювання, любов до праці.
Ідеал людини у творах українських письменників 1917–1929 рр.	Твори П. Филиповича, М. Філянського, М. Зерова, П. Тичини, М. Рильського.	Обмануті сподівання на національну і державну незалежність, знищення більшості національно-свідомих письменників, які змогли б збагатити український виховний ідеал новими високовартісними рисами
Ідеал людини в літературі радянської доби (1929–1933 рр.)	Твори П. Тичини, М. Рильського, М. Хвильового.	Активний учасник соцбудівництва, борець із «ворогами народу», стахановець – герой праці, пропагандист більшовицьких ідей, героями виславляються червоноармійці, що борються проти українських селян, які не хочуть радянської влади.

Художня література здавна здійснює потужний виховний вплив на культурно-національний розвиток народу, оскільки утверджує споконвічні національні цінності та самосвідомість нашого етносу, відображає його прагнення до свободи, вільного життя на рідній землі.

ISSN 2307-4906

Представники письменства, творчість яких розвивалася у складних умовах колонізації, виконували, за словами Г. Ващенка, роль «ідейних українських патріотів», які виховували у співвітчизників любов до Батьківщини, її традиційної культури, землі тощо [3, с. 227]. Саме тому сучасне покоління має з особливим пошануванням ставитися до української літератури та її представників. «Не можна назвати національно-свідомим українця, що не знає своєї національної літератури й життя своїх письменників», – стверджує педагог [3, с. 228].

Аналізуючи сутність виховного впливу представників нової літератури, Г. Ващенко виділяє творчість І. Котляревського, головною заслугою якого вважає ослаблення русифікації української інтелігенції та популяризацію серед найкращих представників українського народу його мови та звичаїв. Учений відзначає високу ідейну наповненість творів І. Котляревського, значний патріотизм простих, звичайних людей, яких підносить митець.

Розглядаючи творчість Т. Шевченка, Г. Ващенко піддає суворій критиці радянське трактування творчості Кобзаря, яке полягало в намаганні більшовиків зробити митця «своїм», довести, що він перебував під впливом російських письменників-публіцистів Бєлінського, Герцена, Чернишевського, оголосити письменника атеїстом тощо. Така перекручена інтерпретація, на думку вченого, була спрямована на послаблення ролі творчості Шевченка в боротьбі українського народу за свою самостійність. Реалізацію ідеї свободи у творчому доробку Великого Кобзаря вчений розкриває на прикладі образу Івана Гонти – людини, що, «виконуючи свій обов’язок перед Батьківщиною, пожертвувала власними дітьми і власним спокоєм» [3, с. 235].

Вчений, підкреслюючи основні риси героїв творів Т. Шевченка (хоробрість, ідейність, альтруїзм, здатність до співпереживання, співчуття), звертає увагу на специфіку їхньої хоробрості. «Вони хоробрі й людяні, а не люті, не жорстокі» [3, с. 235]. Окрім цього, Г. Ващенко акцентує й на типових жіночих образах Кобзаря, у яких втілено ніжність, відданість у поєднанні з високорозвиненими усвідомленням власної гідності, духовним аристократизмом тощо.

Ураховуючи значну фальсифікацію більшовицькими літературознавцями творчості Б. Грінченка й О. Олеся, її знецінення у радянських школах, Г. Ващенко розкриває велику мужність цих українських патріотів, які творили у надзвичайно складні часи русифікації і переслідування всього українського, підкреслює високу ідейність їхнього доробку. Звертаючись до молоді, учений пише, що потрібно з «великою пошаною ставитися до мужнього українського патріота Грінченка і на його прикладі та творах учитись, як треба любити свою Батьківщину та працювати для неї» [3, с. 239].

Г. Ващенко, віддаючи належне таланту М. Рильського, П. Тичини, засуджує їхню зраду України й той факт, що вони стали «придворними поетами», «трубадурами каторжної неволі», «інженерами людських душ», популяризаторами ««досягнень» більшовиків», які почали перетворювати так званих ««громадян СССР» на покірних рабів», на «знаряддя комуністичної партії», «будівників «світлого» майбутнього» [3, с. 242–244].

Окрему увагу вчений приділяє творчості М. Хвильового, якого називає «зрадником» України. Найбільше обурення у нього викликає твір «Я (Романтика)», у якому створюється образ нового, революційного, більшовицького героя-чекіста.

Герой оповідання, як ідеальний революціонер, не має жалості до «ворогів революції» (згодом це гасло перетворилося на «ворогів народу»), його «праведний» гнів не зупиняють ні моління про помилування, ні прохання матері трьох дітей, ні рідна матір – «кульмінаційної точки цей чекістський садизм досягає тоді, коли «герой» убиває свою рідну матір…» [4, с. 46]. Педагог підкреслює яскраво виражену психологію чекіста: «У художній літературі трудно знайти таке вірне й яскраве зображення садизму, цієї жахливої радости від вбивства людини» [4, с. 46]. Окрім цього, Г. Ващенко підмічає надзвичайно важливу психологічну рису героя, яка не має нічого спільного з українським національним характером, оскільки прояви жорстокості, негідна поведінка, хуліганство, зневажливе ставлення до старших і батьків, уживання лайки суперечить самому духові і традиціями українського народу. «Але ці традиції навіть ворожі для Хвильового. Він з «великою відвагою» (а по нашому з цинізмом) кидає своє оповідання в обличчя переможеним і стероризованим українцям, що чекали часу, коли вони попадуть у лапи «солдат революції», що мріють про «загірну комуну» і з такою насолодою катують український народ. Тому то з таким великим обуренням вони й зустріли це оповідання», – зазначає Г. Ващенко [4, с. 47].

Виховання, за Г. Ващенком – це «формування особистості людини з метою наближення її до виховного ідеалу» [2, с. 9]. На думку педагога, формувати ідеал людини повинна національна школа, яка давала б не тільки знання, але й виховувала відповідно до завдань, які ставить перед народом історія, життя, майбуття.

Праці вченого містять цінні методичні рекомендації щодо формування громадянина, патріота рідної землі, які набувають особливого звучання в наш час. При цьому, важливим є те, що, не відкидаючи важливості цілісного, нероздільного характеру виховного процесу, автор пропонує детальну методику виховання громадянина України, яка передбачає викристалізовування таких рис волі і характеру, як релігійність, любов до Батьківщини, здоровий патріотизм, мужність і героїзм.

Розглядаючи форми патріотизму (стихійний, несвідомий і свідомий), Г. Ващенко вважає підґрунтям справжнього патріотизму стихійну любов до рідного краю. Свідомий патріотизм починається з усвідомлення особистістю своєї належності до певної нації, її відмінності від інших націй, прийняття її недоліків, розуміння особливостей національного характеру, рівня розвитку, умов життя, зі знання загальних відомостей про рідний край, народ, його історію.

Ознакою справжнього патріотизму вчений вважає усвідомлення особистістю свого покликання та активну діяльність в ім’я рідного народу, його культури, добробуту, честі і свободи Батьківщини. Спираючись на Євангеліє, Г. Ващенко стверджує, що найвищим виявом патріотизму є героїзм, жертвенна любов до Батьківщини, здатність віддати за неї власне життя.

Зважаючи на те, що Україна вже понад сімсот років виборює волю, значної ваги, на думку вченого, набуває виховання героїзму в молоді. У змісті понять «герой», «героїчне» Г. Ващенко на перше місце висуває мотиви, які керують поведінкою особистості. Визначна особистість, згідно з переконаннями вченого, – суцільна, з міцною вдачею, сильна духом, захоплена ідеями, яким служить. «Саме вони становлять мету, до якої йде людина. А без усвідомлення мети немає волі, значить, нема і характеру. Ідеї збуджують почуття, що своєю чергою підносять дух людини,

збільшують її енергію, запалюють бажанням досягти певної мети. З цього ж джерела родиться і радість перемоги, і рішучість не зупинятись ні перед якими перепонами у досягненні поставлених перед собою цілей» [2, с. 191].

Справжню хоробрість Г. Ващенко трактує як здатність людини в небезпечній ситуації не втратити голову, володіти собою, оцінити і обміркувати ситуацію, обрати доцільні методи поведінки та, врешті-решт, якщо немає іншого виходу, втратити життя. На думку педагога, герой – це людина, окрилена ідеєю настільки, що спроможна віддати за неї життя: «Дуже багато прикладів високого героїзму дає історія України, і всі вони підтверджують ту думку, що героїзм є в першу чергу висока ідейність» [2, с. 193].

Учений переконаний, що героїчна особистість – це, насамперед, гуманна особистість. Г. Ващенко розглядає різні типи героїзму та вважає героями не тільки вояків, а й визначних учених, митців, мандрівників, громадських і політичних діячів, місіонерів тощо. «Героїзм є перш за все властивість видатних особистостей», – пише автор [2, с. 191].

Аналізуючи психологію героїв української літератури («Слово о полку Ігоревім», «Захар Беркут» І. Франка, «Тарас Бульба» М. Гоголя), попри їхні індивідуальні риси, Г. Ващенко виділяє одну спільну – особливу любов до Батьківщини, за яку кожен без вагань віддасть життя.

Учений розглядає героя як виключну особистість, яка підноситься над загалом (перші християни, вояки Української повстанської армії) завдяки одухотвореності ідеями. «Щастя не може бути критерієм поведінки людини, – таким критерієм може бути тільки гідність, ідейна повнота життя», – пише дослідник [2, с. 196].

Погоджуємося з думкою Г. Ващенка, що значна роль у героїзмі належить вихованню. Детальний аналіз життя відомих полководців, а також видатних українських козацьких військових ватажків переконливо доводить, що, незважаючи на гарні природні здібності, риси героїчної вдачі сформувалися у них в результаті належного виховання.

Модель героїчної особистості Г. Ващенка базується на прищепленні українській молоді високої ідейності, жертвенної любові до Батьківщини і щирої релігійності. «Справжні герої всіх віків були великими патріотами і глибоко релігійними людьми «…». Релігія являє собою основу мужності геройства не тільки окремих осіб, а й великих народних мас» [2, с. 200]. Отже, учений вважає релігію основою мужності і героїзму, аргументуючи це тим, що саме релігія надає ідеям характеру абсолютизму, виняткової вартості, за яку людина може віддати власне життя. Релігія, зазначає Г. Ващенко, має значний потенціал щодо обґрунтування вартості і гідності людської особистості, а саме «особиста і національна гідність і є основою із основ мужності й героїзму» [2, с. 200].

Мужність, на думку вченого, – надзвичайно важлива чеснота для української нації, яка постійно змушена виборювати незалежність. І хоча мужність і геройство характеризують насамперед воїна, але вони необхідні й іншим прошаркам суспільства (громадським діячам, священикам, ученим-дослідникам). Зважаючи на це, важливим завданням українських родин, навчально-виховних закладів України Г. Ващенко вважає виховання мужності та героїзму.

РЕЛІГІЙНІСТЬ
Осередок – родина
Засоби – приклад дорослих, слово, релігійні звичаї та обряди, хатня християнська символіка, молитва, розповідь про Старий та Новий Заповіт у доступній формі
Осередок – школа
Засоби – викладання Закону Божого священиком, християнські свята, література та мистецтво, філософічна пропедевтика
Позакласна робота – гуртки, товариства з питань студіювання релігійно-філософських проблем, видання науково-популярної літератури для молоді та молодечих журналів з галузі філософії, психології, педагогіки, історії, літератури, біології

ПАТРІОТИЗМ, ЛЮБОВ ДО БАТЬКІВЩИНИ
Осередок – родина
Засоби – природа, щирі родинні стосунки, сердешна атмосфера, колискова пісня матері, казки, розповіді про Україну, її минуле, природу, звичаї, народна пісня, гра, родинні свята
Осередок – дитячий садок
Засоби – казки, історичні оповідання, оповіді про життя тварин, обрядові ігри, охайне і затишне приміщення, доглянута садиба, групові ігри, вірші Т. Шевченка
Осередок – школа
Засоби – історія, географія, література, фольклор
Позакласна робота – молодіжні організації ПЛАСТ, СУМ, національні свята, звичаї

МУЖНІСТЬ І ГЕРОЇЗМ
Осередок – родина, дитячий садок
Засоби – розповіді про героїчні постаті українського народу та інших народів, мужніх мандрівників і винахідників
Осередок – школа
Засоби – високоідейна українська література (історичні романи, повісті, оповідання, а також пригодницький роман), приклад вихователів, спілкування з однолітками
Позакласна робота – молодіжні організації ПЛАСТ, СУМ, літні табори, національні свята, звичаї, оповідання при ватрі про героїчні вчинки предків, видатних діячів всесвітньої історії

Рис. 1. Формування рис волі і характеру героїчної особистості (за Г. Ващенком)

Таким чином, аналіз досліджень Г. Ващенка засвідчив, що впродовж століть незмінними рисами ідеалу української людини є любов до Батьківщини, релігійність та працелюбність. Інші риси збагачували цей ідеал відповідно до запитів епохи. Згідно з переконаннями вченого, саме національній школі належить відповідальна справа формування довершеної особистості, патріота рідної землі. Праці вченого містять детальну методику виховання громадянина України, яка передбачає викристалізовування таких рис волі і характеру, як релігійність, любов до Батьківщини, здоровий патріотизм, мужність і героїзм. Ознакою справжнього патріотизму вчений вважає усвідомлення особистістю свого покликання та активну діяльність в ім’я рідного

народу, його культури, добробуту, честі і свободи. Г. Ващенко стверджує, що найвищим виявом патріотизму є героїзм, жертвенна любов до Батьківщини, здатність віддати за неї власне життя.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність вивчення проблеми. Подальшої розробки потребує використання інноваційних технологій навчання під час вивчення художніх творів героїчного змісту в закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру: в 2 ч. Боффало; Мюнхен: Накладом осередку СУМ-у ім. Лесі Українки, 1957. Ч. 1: Педагогічна. 271 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Редакція газети «Полтавський вісник», 1994. 191 с.
3. Ващенко Г. Твори: в 6 т. Київ: Школяр – Фада ЛТД, 2000. Т. 4: Праці з педагогіки та психології. 416 с.
4. Ващенко Г. Український ренесанс XX століття. Торонто: На варті, 1953. 80 с.
5. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-06-16/4068/nmon_16062015_641.zip (дата звернення: 09.12.2017).

REFERENCES

1. Vashchenko, H. Vykhovannia voli i kharakteru: v 2 ch. Boffalo; Miunkhen: Nakladom oseredku SUM-u im. Lesi Ukrainky, 1957. Ch. 1: Pedahohichna [in Ukrainian].
2. Vashchenko, H. Vykhovnyi ideal. Poltava: Redaktsiia hazety „Poltavskyi visnyk”, 1994 [in Ukrainian].
3. Vashchenko, H. Tvory: v 6 t. Kyiv: Shkoliar – Fada LTD, 2000. T. 4: Pratsi z pedahohiky ta psykholohii [in Ukrainian].
4. Vashchenko, H. Ukrainskyi renesans XX stolittia. Toronto: Na varti, 1953 [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi, Zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi ta metodychnykh rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 r. № 641. URL: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-06-16/4068/nmon_16062015_641.zip (data zvernennia: 09.12.2017) [in Ukrainian].